

DE EENHEID VAN HET RECHT

ENKELE BESCHOUWINGEN OVER SPECIALISATIE
IN DE RECHTSWETENSCHAP

REDE

uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
hoogleraar in de rechts- en staatswetenschappen
van de Westerse gebieden aan de Land-
bouwhogeschool te Wageningen op
dinsdag 25 februari 1958

door

Mr. J. M. POLAK

N.V. UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
W. E. J. TJEENK WILLINK — ZWOLLE — 1958

MIJNE HEREN BESTUURDEREN VAN DE LAND-
BOUWHOGESCHOOL,
DAMES EN HEREN HOOGLERAREN, LECTOREN,
DOCENTEN EN LEDEN VAN DE WETENSCHAPPELIJKE
STAF,
DAMES EN HEREN STUDENTEN, EN VOORTS GIJ
ALLEN, DIE HIER AANWEZIG ZIJT,

Zeer geachte toehoorders,

De zojuist totstandgekomen Pachtwet zal eerlang een plaats krijgen in het nieuwe Burgerlijk Wetboek. Minister SAMKALDEN heeft dat zowel bij het mondeling overleg met de Commissie van Voorbereiding als in de openbare vergadering van de Tweede Kamer medegedeeld¹, en daarmee hebben verschillende afgevaardigden zich verenigd². Van eenstemmigheid kan men echter niet spreken. Er zijn ook stemmen opgegaan om de bestaande toestand te handhaven. Verwonderlijk is dit niet. Is ook niet het ministeriële standpunt dat aan de Pachtwet 1937 ten grondslag heeft gelegen, geheel anders? We lezen in de Memorie van Toelichting van toen dat bewust de vorm van een afzonderlijke wet is gekozen. „De gekozen vorm — aldus Minister VAN SCHAİK — biedt de mogelijkheid vrijwel het geheele materiële en formeele recht, dat de pachtverhouding beheerscht, in één enkele wet samen te vatten. Voorts leent een speciale pachtwet zich gemakkelijker tot wijziging, indien daaraan eerlang behoefte mocht komen te bestaan³”. En in de Memorie van Antwoord kon de Regering een vrij algemene instemming met haar standpunt constateren⁴.

Hoe is deze wijziging van inzicht te verklaren? Wil het nieuwe Burgerlijk Wetboek, dat, naar we hopen en verwachten, binnen afzienbare tijd van kracht zal worden, meer omvatten dan het bestaande? Zo is het inderdaad. Prof. MEIJERS — de ontwerper van het nieuwe wetboek — heeft jarenlang in woord en geschrift verzet aangetekend tegen de neiging van de wetgever om wetten

die in hoofdzaak burgerlijk recht bevatten, buiten het Burgerlijk Wetboek te houden. In 1938, wanneer het honderdjarig bestaan van het Burgerlijk Wetboek wordt gevierd, klaagt hij er over dat de wetgever zo onverschillig staat tegenover de vraag waar een regeling wordt opgenomen; alleen de vraag of zij tot stand komt, heeft de aandacht. Hij wijst o.a. op de zojuist tot stand gekomen Pachtwet en verzucht dat we wel ver zijn afgedwaald van de grondgedachte der codificatie: het burgerlijk recht zoveel mogelijk in één wetboek ⁵.

Het is niet te verwonderen dat MEIJERS — in 1947 geroepen een nieuw Burgerlijk Wetboek voor te bereiden ⁶ — van stonde af aan het herstel van de door afbrokkeling geschonden burgerrechtelijke codificatie heeft voorgestaan. In een rede die hij heeft uitgesproken in de Ridderzaal te 's-Gravenhage op 8 mei 1948 vermaant hij dat wij voorzichtig moeten zijn met het uiteenrijten van het burgerlijk recht, omdat het gevaar bestaat dat bepaalde onderdelen van elkan- der vervreemd geraken; een gevaar, omdat die onderdelen niet goed gekend kunnen worden, wanneer zij niet in onderlinge samen- hang en verwantschap behandeld en bestudeerd worden ⁷. In 1953 krijgt MEIJERS ampel de gelegenheid zijn denkbeelden te ontvou- wen. In dat jaar legt Minister DONKER aan de Tweede Kamer reeksen vraagpunten over het nieuwe Burgerlijk Wetboek voor ⁸. Bij de parlementaire behandeling van die vraagpunten duikt steeds weer de door MEIJERS bestreden neiging van juristen op om bepaal- de onderdelen van burgerlijk recht buiten het Burgerlijk Wetboek te houden. Telkens keert MEIJERS — daarin bijgestaan door Minister DONKER — zich met kracht tegen deze betogen. Een kracht, die zo duidelijk voelbaar is, dat we beseffen dat het hier om bijzonder belangrijke dingen gaat. Ik citeer slechts enkele passages ⁹. Diegenen die pleiten voor een afzonderlijk Wetboek van Koophandel ¹⁰ en afzonderlijke wetten op het terrein van de zgn. industriële eigendom ¹¹, wordt het volgende tegengevoerd: „Er zijn deskundigen, die het voortbestaan van afzonderlijke rege- lingen buiten een algemeen wetboek verdedigen. Dit standpunt ligt geheel op één lijn met het oordeel van deskundigen op ander gebied, die ieder voor de eigen materie een aantal andere onder- werpen buiten het Burgerlijk Wetboek wensen te zien gelaten. Zou dit standpunt worden gevolgd, dan zouden b.v. ook het kinder- recht, het pachtrecht, het bouwrecht, het recht van de coöperatieve

vereniging en het arbeidsrecht in afzonderlijke wetten blijven of worden geregeld¹²". In de Tweede Kamer zegt MEIJERS: „Ik wens hier toch te waarschuwen tegen het stelsel, dat ook in het burgerlijk recht bij velen zo doordringt, nl. tegen het stelsel, dat men meent, dat alles moet opgaan in detailkennis en dat wij specialisten nodig hebben, die bij de tegenwoordige arbeidsverdeling know more and more about less and less. Het is nodig, dat ieder voor zijn speciale gebied een nauwkeurige speciale kennis heeft, maar laten wij toch ook niet vergeten het grote belang van een synthese. Wij moeten trachten het geheel te overzien. Dit is voor het burgerlijk recht alleen mogelijk, wanneer het in één Burgerlijk Wetboek zo overzichtelijk als mogelijk is, is geregeld¹³".

Het moge nu wel duidelijk zijn wat de ontwerper van ons nieuwe Burgerlijk Wetboek — daarin gevolgd door allen die zijn werk voortzetten¹⁴ — wenst, er blijven nog verschillende vragen open. Zo rijst al dadelijk de vraag hoe het moet gaan met die onderdelen van de naar het Burgerlijk Wetboek over te brengen wetten, die niet van zuiver privaatrechtelijke aard zijn. Laten we weer de Pachtwet als voorbeeld nemen. Deze bevat ook bepalingen van rechterlijke organisatie, burgerlijk procesrecht en administratief recht; we behoeven maar te denken aan de regelen die betrekking hebben op de pacht- en grondkamers. Het staat vast dat dergelijke bepalingen geen onderdak krijgen in het Burgerlijk Wetboek. Zij zullen moeten verhuizen naar de Wet op de Rechterlijke Organisatie, het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en een aparte administratiefrechtelijke wet¹⁵. Het ligt voor de hand dat de voorstanders van een eigen Pachtwet tegen „een dusdanige versnippering van het pachtrecht" bezwaren hebben¹⁶. Naar hun mening gaat op die manier de eenheid en de overzichtelijkheid van het pachtrecht verloren. Bezwaren die ook de deskundigen op andere — min of meer autonome — terreinen van het recht naar voren brengen¹⁷.

MEIJERS heeft de betekenis van deze bezwaren niet onderschat. Hij heeft alleen deze betekenis niet zo hoog aangeslagen dat hij afstand wilde doen van zijn beginsel: burgerlijk recht in het Burgerlijk Wetboek¹⁸. Daar vaststaat dat de hier bedoelde wetten voornamelijk privaatrecht bevatten, moet dit privaatrechtelijke karakter de doorslag geven. De verbreking van de eenheid en overzichte-

lijkheid zou volgens DONKER en MEIJERS kunnen worden tegengegaan door het uitgeven van boekjes, die een dergelijke samenhangende materie bevatten¹⁹. Voor wat de pacht betreft, is deze suggestie door het lid van de Tweede Kamer Mej. ZEELBERG overgenomen²⁰.

Ik sprak van eenheid en overzichtelijkheid als van gelijke zaken. Dit is ook wel te verdedigen. Vat men immers de eenheid op als een formele categorie, dan is daarmee zo ongeveer hetzelfde bedoeld als met overzichtelijkheid. Maar men kan de eenheid ook in materiële zin verstaan. Doet men dat, en vraagt men vervolgens zich af, of in de hier besproken gevallen van pachtrecht, handelsrecht en recht van de industriële eigendom, sprake is van een eenheid, dan benadert men de kern der zaak. Immers zo is het: de voorstanders van een afzonderlijk pachtrecht, handelsrecht en recht van de industriële eigendom *naar de vorm* zijn er veelal van overtuigd dat deze zelfstandigheid ook *naar de inhoud* aanwezig is; juist de materiële eenheid eist volgens hen een eenheid naar vorm. Het duidelijkst blijkt dat wel ten aanzien van het handelsrecht, dat volgens sommigen daarom in een afzonderlijk wetboek — het Wetboek van Koophandel — moet worden gehandhaafd, omdat tussen burgerlijk recht en handelsrecht wezenlijke verschillen zijn aan te wijzen²¹.

Het kan hier de plaats niet zijn dit oude vraagstuk uitvoerig te gaan onderzoeken. Ik moge daarom volstaan met de mededeling dat zowel in als buiten onze volksvertegenwoordiging een communis opinio bestaat dat niet zodanige verschillen zijn aangewezen, dat een eigen plaats voor het handelsrecht verantwoord is²². Het is weer MEIJERS die dit het duidelijkst heeft aangetoond²³.

Toch is hiermee de discussie niet gesloten. Het met de jaren in hartstocht stijgende betoog van de handelsrechtkenner LICHTENAUER, eerst neergelegd in belangwekkende juridische geschriften²⁴, laatstelijk uitgedragen bij de behandeling van de justitie-begroting in de Eerste Kamer²⁵, verdient nadere aandacht. Vindt immers zijn filippica tegen het „unificerend streven”²⁶ van de ontwerper van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, tegen de „meerderwaardigheidsgevoelens van de stelselbouwers op Romanistische grondslag”²⁷ geen weerklank bij vele juristen die — zoals dat in juridisch vakjargon heet — geen civilisten zijn? Beoefenaren van administratief recht, van belastingrecht, arbeidsrecht, sociaal-economisch

recht, mogelijk ook van agrarisch recht, worden bij tijd en wijle geconfronteerd met het probleem van de verhouding van hun wetenschap tot die van het privaatrecht en komen dan veelal tot de slotsom dat hun wetenschap recht heeft op een eigen, autonome, plaats naast het privaatrecht²⁸. Het wil mij voorkomen dat het nuttig kan zijn aan dit verschijnsel enige — allerm minst op volledigheid aanspraak makende — beschouwingen te wijden. Ik betrek daarin — zoals uit de zojuist gegeven voorbeelden blijkt — ook onderdelen van de rechtswetenschap, die tot het publieke recht pligen te worden gerekend.

Over de tegenstelling privaatrecht/publiekrecht is heel veel geschreven, maar men kan bepaald niet zeggen dat eenstemmigheid is bereikt. Zie ik goed, dan trekt het vraagstuk in deze tijd ook niet meer sterk de belangstelling²⁹. Hoe dit ook zij, men kan op goede gronden de stelling verdedigen, dat in oorsprong alle recht privaatrecht was. Typisch publiekrechtelijke materies als het strafrecht en het staatsrecht hebben zich uit het privaatrecht losgemaakt en zijn een afzonderlijk bestaan gaan leiden; aan de rechtshistoricus kan worden overgelaten te onderzoeken wanneer deze afsplitsing heeft plaats gehad³⁰. Deze differentiatie is verder gegaan, zowel binnen het privaatrecht als het — nieuwere — publiekrecht. Voor een belangrijk deel mag men dit verschijnsel zonder twijfel als volgt verklaren.

Het ingewikkelder worden van de maatschappelijke verhoudingen noopte tot uitbreiding en verfijning van de noodzakelijke rechtsregels. En daarvan is het begrijpelijke gevolg dat op het terrein van het recht specialisatie kon en moest ontstaan. De geschiedenis van het handelsrecht bevestigt dit³¹.

Nu kan specialisatie — zoals wij allen weten — licht leiden tot overschatting van het specialisme³². Toch geloof ik niet dat deze algemeen menselijke eigenschap reeds afdoende dit streven naar autonomie verklaart. Er zijn — zo meen ik — belangrijkere redenen te vinden. Laat ik ze duidelijkheidshalve dadelijk vermelden om ze daarna kort toe te lichten: ingrijpende wijzigingen van de maatschappelijke verhoudingen en conservatisme van de jurist.

Het is al meermalen opgemerkt — ook vanaf deze plaats door mijn beide voorgangers — dat het privaatrecht van 1838 op een geheel andere maatschappelijke structuur betrekking had dan thans.

het geval is³³. Mijn naamgenoot heeft de ontwikkeling van het contract gedurende de laatste eeuw onder de veelzeggende titel „Het geleide contract” geschetst³⁴. SAMKALDEN wees in zijn inaugurele rede op het inschakelen van privaatrechtelijke rechtspersonen om collectieve belangen in de agrarische wetgeving te behartigen³⁵. Ook andere civielrechtelijke begrippen, zoals met name de eigendom, ondergingen de invloed van maatschappelijke wijzigingen³⁶.

Al die betogen hebben een gemeenschappelijk kenmerk. Zij wijzen op de toenemende invloed van het algemeen belang, wat — juridisch — resulteert in het in omvang en kracht toenemen van het publiekrecht. Nu is het naar mijn mening niet te ontkennen dat het privaatrecht en zijn beoefenaren niet steeds in staat zijn geweest deze ontwikkeling op de voet te volgen en te integreren. Begrijpelijk is dit wel. Voor een deel is hieraan niet vreemd een flinke dosis conservatisme. Conservatisme in tweeërlei opzicht. In de eerste plaats in algemene — spraakgebruikelijke — zin. Men gelooft niet steeds in de duurzaamheid van de nieuwe constructies. Maar ook conservatisme in meer juridische zin, omdat men — ten onrechte — meende dat men met de bestaande, veelal Romeinsrechtelijke, begrippen de nieuwe rechtsfiguren beheersen kon³⁷. Een onvoldoende aanpassing die zich overigens niet slechts aan de grenzen van het privaatrecht manifesteerde. Ook daar waar 100 % privaatrecht aanwezig is, kost het de civilist moeite zo nodig afstand te doen van de geijkte begrippen, zulks ter wille van de maatschappelijke werkelijkheid³⁸. Men begrijpt dat deze instelling verlies betekent. Verlies van terreinen, waar de specialisten werkzaam zijn. Deze specialisten gaan eigen wegen, niet belemmerd door verouderde begrippen.

Ik ben er mij terdege van bewust dat ik met deze opmerkingen generaliseer. Het beeld is zo ook niet volledig geschetst. In elk geval staat geenszins vast, ook al zou de zojuist gegeven schets juist zijn, dat deze afbrokkeling van het privaatrecht ook *gerechtvaardigd* is. Naar mijn mening rijst al dadelijk twijfel, als men ziet dat de geschiedenis aantoonde dat het privaatrecht ondanks de vermelde belemmeringen niettemin steeds weer zich weet aan te passen³⁹. Voorts constateren we dat al die zgn. autonome wetenschappen op den duur erkennen dat zij toch niet geheel autarkisch zijn en de steun van het privaatrecht niet kunnen ontberen⁴⁰. En tenslotte blijkt bij nader beschouwen dat wezenlijke verschillen met het privaatrecht niet zijn aan te tonen, waarbij ik — ter voor-

koming van misverstand — opmerk, dat, zo al wezenlijke verschillen worden aangetoond, deze dan toch niet de volledige autonomie kunnen rechtvaardigen ⁴¹.

Al zijn de verschillen dan niet wezenlijk, zij zijn niettemin belangrijk genoeg om daarmee in verschillende opzichten rekening te houden. Het zou irreëel zijn als men zich zou willen verzetten tegen de onderscheidingen van het positieve recht en het daaruit resulterende specialisme. Wij hebben dit te aanvaarden en moeten de voordelen daarvan ruitelijk erkennen. In de eerste plaats dienen we te bedenken dat autonomie en specialisme noodzakelijk zijn als gevolg van de eis van arbeidsverdeling. Het positieve recht is te uitgebreid dan dat het mogelijk zou zijn het geheel te beheersen. Dit wordt wel eens uit het oog verloren en het wreekt zich dan ondubbelzining. Zo heeft de advocatuur het verlies van het belastingrecht moeten incasseren. In die kring is men het er thans wel over eens, dat, als de balie tijdig zich op dit specialisme had geworpen, het belastingrecht niet geheel in handen van anderen zou zijn terechtgekomen ⁴².

Het voortschrijden der differentiatie heeft nog een ander gunstig aspect. Dank zij de wetenschappelijke arbeid van specialisten kunnen wij thans bogen op hoog ontwikkelde onderdelen van de rechtswetenschap. Het is wel zeker dat zonder deze specialistische arbeid het administratief recht, het belastingrecht, het arbeidsrecht, het sociaal-economische recht niet een zo hoge vlucht zouden hebben genomen. In dit verband denk ik dan o.a. aan de namen van resp. A. M. DONNER ⁴³, ADRIANI ⁴⁴, LEVENBACH ⁴⁵ en A. MULDER ⁴⁶.

Autonomie en specialisme zijn een noodzakelijkheid. Toch mogen we niet de ogen sluiten voor de nadelen die aan de geschetste ontwikkeling verbonden zijn. Deze nadelen, zo wil mij voorkomen, verdienen alle aandacht, want er dreigen hier gevaren, die niet onbedenklijk zijn. Ik wil ze u noemen om dan daarna aan te geven welke verbeteringen naar mijn mening mogelijk zijn.

Ten eerste: juristen dreigen elkander steeds minder te verstaan. Dit gevolg van het differentiatieproces blijkt o.a. als juristen van verschillende richtingen elkaar ontmoeten. Laat mij dit met een voorbeeld mogen toelichten. De kortgeleden tot stand gekomen Wet op stichtingen ⁴⁷ zonder in art. 29 de zgn. overheidsstichtingen

van de werking van de wet uit; zij blijven onderworpen aan het ongeschreven recht. Deze uitzonderingstoestand heeft bij de parlementaire behandeling felle kritiek ontmoet. Als de staat of een der lagere publiekrechtelijke lichamen gebruik meent te moeten maken van een organisatievorm van het privaatrecht, is er geen enkele reden waarom dan niet dat privaatrecht van toepassing zou zijn. Aldus de redenering van vele Kamerleden, die wisten te bereiken dat een commissie in het leven werd geroepen om dit onderwerp in studie te nemen⁴⁸. De problematiek waarvoor deze commissie⁴⁹ een oplossing moet vinden, is duidelijk. Tegenover de zojuist genoemde privaatrechtelijke redenering staat de typisch publiekrechtelijke die o.m. in de Memorie van Toelichting te vinden is. Deze houdt in dat „de bijzondere functie en structuur” van overheidsstichtingen zich verzet tegen toepassing van deze wet⁵⁰. Anders gezegd: van die zijde eist men vrijheid voor de overheid die een eigen functie uitoefent; men vreest dat de burgerlijke rechter die in deze wet belangrijke taken krijgt⁵¹, onvoldoende begrip voor de verlangens van de overheid zal hebben. Deze geschilpunten zijn m.i. symptomatisch. Zij komen in de ontmoeting van privaatrecht en publiekrecht steeds weer naar voren⁵².

Ten tweede: er dreigt een teveel aan regelingen te ontstaan. Als het recht niet meer vanuit één punt, maar uit verschillende richtingen, wordt gevormd, is het onontkoombare gevolg dat het aantal regels toeneemt. Het economisch principe, door VON JHERING in de rechtswetenschap geïntroduceerd, wil dat we pogen zo zuinig mogelijk met juridische begrippen te zijn⁵³. Dit streven moge niet in alle opzichten juist zijn, het is momenteel bijkans in zijn tegendeel verkeerd. Ik wil dit met een voorbeeld, ontleend aan de agrarische sector, pogen aan te tonen.

Het gaat om het begrip „erf”, dat in vele bepalingen voorkomt. In art. 138 van het Wetboek van Strafrecht wordt het wederrechtelijk binnendringen in „de woning of het besloten lokaal of erf” strafbaar verklaard. Wat betekent nu erf? De Hoge Raad heeft bij arrest van 16 oktober 1916, N. J. 1916, p. 1181 beslist dat bij het woord „erf” in dit artikel niet is vastgehouden aan enig verband met een woning, waarvan het erf als een aanhangsel zou zijn te beschouwen. Een kerkhof kan dus ook een erf zijn⁵⁴.

Een geheel ander geluid laat het college horen in een arrest van

1947 (9 december 1947, N. J. 1948, n°. 64). Iemand had met een pook in zijn woning een kat doodgeslagen. Zijn beroep op art. 65 van de Veewet dat een dergelijke handelwijze op „erven” toestaat, werd verworpen. De Hoge Raad zegt niet enkel dat een woning geen erf is, maar gaat verder. Zeer algemeen wordt overwogen, dat het woord „erven” naar het gewone spraakgebruik de betekenis heeft van „aanhorigheden van een woning”, waaronder de woning zelve dus niet begrepen is. Tegenover dit arrest van de strafkamer staat een uitspraak van de burgerlijke kamer van hetzelfde college, die het weer iets anders zegt. Volgens art. 38 van de Ontheingingswet moeten gebouwen van welke een gedeelte onteigend wordt, op vordering van de eigenaar door de onteigende partij geheel worden overgenomen; ditzelfde, zo vervolgt het artikel, moet geschieden met erven, wanneer deze door de onteigening tot een vierde hunner uitgestrektheid verminderen of kleiner dan tien aren worden. In het arrest van 23 maart 1938, N. J. 1939, n°. 76 wordt uitgemaakt dat onder erven gebouwde eigendommen niet zijn begrepen.

De Advocaat-Generaal, Mr. BERGER, huldigde een andere opvatting. Hij stelt voorop dat op het eerste gezicht de tegenstelling tussen „gebouwen” en „erven” er toe zou kunnen leiden om bij „erven” alleen te denken aan ongebouwde percelen. Maar zwaarder weegt voor hem dat in onze wetgeving het begrip „erven” herhaaldelijk wordt gebezigd in de zin van „onroerende lichamelijke zaken”. Op zichzelf is deze laatste opmerking juist. In de vierde en vijfde titel van het tweede boek B. W., respectievelijk handelend over burenenrecht en erfdienstbaarheden, heeft „erf” die ruimere betekenis. Het is weer de Hoge Raad die dit heeft uitgemaakt, en wel op 5 en 19 januari 1912 (W. 9308 en 9314). In het eerste arrest lezen we dat de uitdrukking „erf” in art. 721 B. W. de betekenis heeft van een lichamenlijk onroerend goed, zodat ook een grondstuk, dat tot openbare weg is bestemd, een erf is. Veertien dagen later wordt overwogen, dat onder „erf” niet alleen de grond, maar ook hetgeen daarop gebouwd is (in casu een steenfabriek), is begrepen⁵⁵.

Nu wil ik geenszins beweren dat de resultaten van een of meer van deze arresten onbevredigend zijn. Integendeel, die resultaten lijken mij juist. Ik wil ook zeker niet beweren dat geschillen als waarvan hier sprake is, kunnen en mogen worden afgedaan met een enkel-taalkundige redenering wat onder erf is te verstaan⁵⁶. Terecht zegt het ontheingingsarrest dat in de wetgeving, evenals

trouwens in het algemeen spraakgebruik, het woord „erven” in verschillende betekenissen wordt gebruikt, zodat een nader onderzoek naar de speciale betekenis van „erf” in art. 38 lid 2 van de Onteigeningswet noodzakelijk is; dit onderzoek wordt dan overtuigend met behulp van de geschiedenis van het artikel verricht. Maar wel meen ik met dit voorbeeld duidelijk gemaakt te hebben dat een wetgeving die niet uit één centraal punt is opgebouwd, juist daardoor problemen opwerpt die bij een andere opzet vermeden kunnen worden.

Ten derde: de verscheidenheid van rechtsgebieden gaat veelal gepaard met een verscheidenheid van rechtspraak en uit dit laatste resulteren verschillende moeilijkheden. Naast de gewone rechterlijke macht kennen we andere rechterlijke colleges. Soms zijn deze geheel zelfstandig, zoals de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven, soms zijn zij in nauwe samenhang met de gewone rechtspraak georganiseerd; men denke aan de pachtkamers van de Kantongerechten en het Arnhemse Gerechtshof en de belastingkamers van de gerechtshoven. Ik laat nu voor dit moment de vraag rusten aan welke organisatie ik de voorkeur meen te moeten geven. In elk geval is, naar het mij wil voorkomen, het gemis van eenheid van rechtspraak verantwoordelijk voor enige niet onbedenkelijke verschijnselen. Zo kunnen licht competentiegeschillen rijzen, omdat niet steeds duidelijk is tot welk college men zich moet wenden. Onbevoegdheid of niet-ontvankelijkheid zijn daarvan het gevolg⁵⁷. Voorts heeft zich al meermalen een verschil in jurisprudentie tussen de verschillende rechterlijke colleges, rechtdoende in hoogste instantie, voorgedaan. Ik geef een tweetal voorbeelden.

De pachtkamer van het gerechtshof te Arnhem leert dat de schriftelijke vastlegging van een pachtovereenkomst door de grondkamer het karakter heeft van een beslissing met rechtskracht omtrent het door partijen aangegaan zijn van de door de grondkamer geformuleerde pachtovereenkomst. De Hoge Raad is het hier niet mee eens⁵⁸. De Centrale Raad van Beroep is van oordeel dat de directeur van een naamloze vennootschap die het merendeel der aandelen in handen heeft, de voor een arbeidsovereenkomst vereiste ondergeschiktheid mist. Een uitzondering — of, zo men wil, een rechtsverfijning — dus op de bepaling dat de overeenkomst tussen

de naamloze vennootschap en de bestuurder als een arbeidsovereenkomst wordt aangemerkt. Maar deze zelfde directeur is volgens de Hoge Raad wèl ondergeschikte, zodat een arbeidsovereenkomst aanwezig is ⁵⁹.

Deze gevaren verplichten ons uit te zien naar mogelijkheden die de scherpe kanten van de toenemende specialisering kunnen afslijpen. Naar mijn mening zijn die mogelijkheden er. Op verschillende fronten kunnen we in gunstige zin werkzaam zijn. Daarover weer enkele opmerkingen.

Ik begin met het *juridisch onderwijs*. Het is U bekend dat de vorming van de jurist in het brandpunt van de belangstelling staat ⁶⁰. Enige jaren geleden sprak de te vroeg ontslapen Minister van Justitie Mr. DONKER over de ongenoegzaamheid van de huidige inrichting van de juridische studie ⁶¹. Naar zijn mening — door anderen gedeeld ⁶² — is de bestaande opleiding ten enenmale ongeschikt om juristen af te leveren die met vrucht werkzaam kunnen zijn in deze woelige maatschappij; vooral het ontbreken van belastingrecht, sociologie en boekhouden op het universitair program zou deze ongenoegzaamheid hebben veroorzaakt. Ik wil de verleiding weerstaan op dit betoog in te gaan en meen te mogen volstaan met de opmerking dat ik mij gelukkiger voel met de evenwichtige kritiek die de redactie van het Nederlands Juristenblad deed volgen ⁶³. Maar hoe dit ook zij, naar mijn mening kan men bij deze discussie niet straffeloos voorbijgaan aan de lessen die men kan en moet ontlennen aan de door mij geschetste ontwikkeling. Dat wil zeggen, dat het weinig zin heeft het studieprogram met onderdelen van de rechtswetenschap uit te breiden, als daar niet tegenover staat een studie van de samenhang van alle onderdelen. Aan een dergelijke samenvattende bestudering ontbreekt — naar het mij wil voorkomen — nog heel veel. Het vak dat daarvoor in aanmerking zou kunnen komen, namelijk de inleiding, de zgn. encyclopedie ⁶⁴, wordt bij mijn weten anders gedoceerd. De nadruk valt òf op de rechtsgeschiedenis ⁶⁵ òf op de rechtsfilosofie ⁶⁶, soms ook op de beginselen van de onderdelen ⁶⁷. Een boek waarin samenvattend de aan alle rechtsgebieden ten grondslag liggende beginselen en begrippen worden behandeld, bezitten wij niet. En die gemeenschappelijke leerstukken zijn er. Ik denk aan het vraagstuk der nietigheden ⁶⁸, de conversie ⁶⁹, het misbruik van recht ⁷⁰, de ver-

bindendverklaring en verplichtstelling van contractuele regelingen ⁷¹, enz. Na aangevat en uitgewerkt te zijn vanuit verschillende onderdelen, is gebleken dat de gelijkenis in privaatrechtelijk en publiekrechtelijk opzicht zo groot is, dat de tijd voor een synthese rijp is. Overigens verheel ik mij niet, dat het vak „Inleiding” in zoverre geen goed onderdak voor de door mij beoogde algemene rechtsleer bieden kan, dat dit vak in de aanvang van de studie is geprojecteerd. Wil de student met vrucht de samenhang onderwezen kunnen worden, dan moet veeleer gedacht worden aan een plaats bij de doctoraalstudie. Aan een apart vak denk ik (nog) niet. Er zou reeds veel gewonnen zijn, als bij de bestaande vakken — en met name bij het burgerlijk recht — ook deze verbanden met de andere onderdelen in het onderzoek werden betrokken.

Ook op het terrein van de *wetgeving* is verbetering mogelijk. Ik hoop er in geslaagd te zijn aan te tonen hoe belangrijk MEIJERS' unificerend streven is. Een wetboek voor alle privaatrecht heeft onmiskenbare voordelen. Slechts op deze wijze vermijdt men dat de wetgever bepaalde verschijnselen incidenteel — en dus los van andere oplossingen — regelt ⁷². Vermeden wordt dat b.v. de Pachtwet formuleringen bezigt die zonder noodzaak afwijken van wat voor andere contracten dan pacht heeft te gelden ⁷³. Het aantal wetsbepalingen kan bij deze unificatie beduidend worden vermindert. Voor de wetstoepassers een groot voordeel.

Ik kom hiermee op een derde terrein. Ook de *praktische rechtstoepassing* kan gebaat zijn met een tot juiste proporties teruggebracht specialisme. Ik kies weer de rechtspraak als voorbeeld. Tegenover diegenen die van specialisatie alle goeds verwachten, stel ik met HOOYKAAS ⁷⁴ en HIJMANS VAN DEN BERGH ⁷⁵ dat we hier waakzaam moeten zijn. Terecht waarschuwt laatstgenoemde tegen een al te gereed gehoor geven aan de roep naar de deskundige rechter. Deskundigheid toch brengt gemakkelijk een zekere vernauwing van de gezichtskring en daarmee een groot gevaar voor — ongewilde — partijdigheid mee. De essentie van het rechterschap — aldus HIJMANS VAN DEN BERGH — is nog steeds de onpartijdigheid en daarom is de beste rechter de ondeskundige rechter . . . met begrip ⁷⁶!

Deze waarschuwing moge in de aandacht van de wetgever worden aanbevolen, opdat deze voldoende weerstand weet te bieden aan de verlangens van specialisten naar eigen rechtspraak. Want men den-

ke niet dat het einde van de afbrokkeling van de rechtspraak al in zicht is. Zo wordt momenteel geijverd voor een eigen rechtspraak in arbeidszaken. De Kantonrechter — aldus een der klachten — zou onvoldoende deskundig zijn op dit terrein. Naar mijn mening een onrechtvaardig verwijt, dat dan ook niet onweerlegd is gebleven ⁷⁷.

De wetgever hoede zich echter niet slechts voor verdere versplintering van de rechtspraak, hij dient ook uit te zien naar verbetering van de bestaande toestand. De veronderstelling van PETERS dat het feit dat de administratieve rechtspraak hier te lande — anders dan in Frankrijk — zo weinig leeft, te wijten is aan de verbrokkeling van deze rechtspraak over verschillende instellingen, lijkt mij aannemelijk ⁷⁸. Verbetering is echter niet eenvoudig, want bijzondere colleges roept men gemakkelijker in het leven dan men ze opheft. Men bedenke daarbij dat als er zo'n college is, de wetgever de neiging heeft materies die enige overeenstemming vertonen met wat reeds tot zijn competentie behoort, bij dit college onder te brengen. We zien dit o.a. in het wetsontwerp op de administratieve rechtspraak betreffende beschikkingen krachtens de wet economische mededinging ⁷⁹. Deze rechtspraak wordt aan het College van Beroep voor het bedrijfsleven toegekend. Nu mag men het toejuichen dat de Regering niet met zogenaamd administratief beroep heeft volstaan, maar een onafhankelijk rechterlijk college heeft ingeschakeld, geheel tevreden kan ik toch niet zijn. Ik ben het volledig met G. J. WIARDA eens als hij schrijft, dat, als het College van Beroep voor het bedrijfsleven er niet was geweest, zijn voorkeur zou-zijn uitgegaan naar opdracht van de kartelrechtspraak aan de gewone rechterlijke macht, b.v. in de vorm van instelling van een bijzondere kamer van een der gerechtshoven. „Inschakeling van nieuwe vormen van rechtspraak in de gewone rechterlijke macht door de vorming van bijzondere Kamers bij de bestaande College's — zoals onlangs geschiedde bij de nieuwe Wet administratieve rechtspraak belastingzaken — biedt in het algemeen grote voordelen; nieuwe vormen van rechtspraak worden aldus ingebed in een oude traditie; de traditionele rechtspraak kan door het contact met de nieuwe vormen, opgekomen door de wijzigingen in de structuur van de samenleving, worden bevrucht; er wordt een tussenvorm geschapen tussen rechtspraak door uitsluitend gespecialiseerde rechters en rechtspraak door rechters met uitsluitend algemene ervaring; verdergaande verbrokkeling van de verschillende in ons land voorkomende

vormen van rechtspraak wordt voorkomen". De schrijver bepleit dan ook om bij de wijziging van de Wet administratieve rechtspraak bedrijfsorganisatie, welke de Regering in uitzicht stelt, inschakeling van het College, ook wat haar gewone taak aangaat, in de rechterlijke macht op de een of andere wijze in overweging te nemen ⁸⁰.

Behalve langs deze weg kan uiteraard ook incidenteel naar verbeteringen worden gezocht. Dit gebeurt ook. Bij de wet van 7 juli 1955, Stb. 299 is de Coördinatiewet Sociale Verzekering aangevuld met een artikel betreffende de cassatie. De Memorie van Toelichting op deze wet merkt op, dat het feit dat de wettelijke omschrijving van het loonbegrip in de wetten betreffende de sociale verzekering en de loonbelasting thans gelijkgetrokken is, op zichzelf nog niet waarborgt dat dit begrip in elk der genoemde sectoren ook gelijk zal worden uitgelegd, aangezien er geen gemeenschappelijke hoogste rechter is voor de sociale verzekering en de directe belastingen. Zou een uiteenlopende jurisprudentie ontstaan, dan zouden de werkgevers daarmee rekening moeten houden door verschillende loonadministraties aan te houden voor de sociale verzekeringspremies en voor de belastingen ⁸¹. U begrijpt dat ik een dergelijke voorziening toejuich. Dat het slechts incidenteel geschiedt en uit dien-hoofde weer nieuwe verwickelingen kan scheppen, wil ik maar op de koop toe nemen. Men mag op een terrein als dit niet te veel verlangen.

Tenslotte nog een enkel woord over andere rechtstoepassers. Over de advocatuur sprak ik reeds. In het algemeen is een waarschuwing tegen te ver gaande specialisering aan dit adres bepaald niet nodig. Men ontkomt zelfs niet aan de indruk dat iets meer specialisatie geen kwaad kan, temeer daar toch in de kringen der balie vaststaat, dat daarnaast beoefening van de algemene rechtspraktijk nodig blijft. Voor het notariaat ligt het accent weer iets anders. Het werkterrein van de notaris is veel kleiner dan dat van de advocaat, zodat specialisatie hier minder voor de hand ligt ⁸². Dat in ons rechtsleven daarnaast nog vele anderen werkzaam zijn, behoeft geen nader betoog. Juist omdat deze juristen vaak slechts op min of meer afgezonderde gebieden van het recht werkzaam zijn, bedreigen hen de gevaren van een te vergaande specialisatie het meest.

Het zij mij vergund Hare Majesteit de Koningin mijn eerbiedige dank te betuigen dat het Haar heeft behaagd mij op deze plaats te benoemen.

Mijne Heren Bestuurderen van de Landbouwhogeschool,

Ik beschouw het als een groot voorrecht aan deze Hogeschool werkzaam te mogen zijn. Gij kunt er van verzekerd zijn, dat ik al mijn krachten zal wijden aan mijn onderwijstaak. Maar ook daarbuiten wil ik gaarne de belangen van deze Hogeschool dienen, waarbij ik met name het oog heb op problemen waarvan een jurist geacht wordt verstand te hebben.

Dames en Heren Hoogleraren, Lectoren en Docenten,

Wil de studie van het mij toevertrouwde agrarisch recht vruchtbaar zijn, dan zal ik grote zorg dienen te besteden aan de voedingsbodem. Ik zal met andere woorden mij vertrouwd moeten maken met de beginselen waarop Uwe onderscheidene wetenschappen berusten, omdat deze ook mij richting moeten geven. Als ik bij dit streven op Uw medewerking mag rekenen, prijs ik mij gelukkig. Omgekeerd hoop ik in staat te zijn ook mijnerzijds bij te dragen tot de ontwikkeling van ons aller wetenschappelijk werk.

Waarde Samkalden,

Dat ik Uw werk aan de Landbouwhogeschool mag overnemen, beschouw ik als een grote eer. Overigens hebt Gij het mij niet gemakkelijk gemaakt, want Gij hebt hier een zo vooraanstaande plaats ingenomen, dat een vergelijking uiteraard te mijnen nadele uitvalt. Ik hoop echter dat we elkaar nog veel mogen ontmoeten, zodat ik langzamerhand iets van de achterstand kan inlopen.

Waarde oud-collegae van de Haagse Rechtbank,

Van 1947 af heb ik — met een onderbreking van ruim twee jaar — in onderscheidene functies met U samengewerkt. In die tijd heb ik veel van U geleerd. Niet altijd waren wij het eens. Gij weet — om een voorbeeld te geven — dat ik, anders dan een jong proefschriftschrijver, de voorkeur gaf aan korte en apodictische vonnissen; in dit standpunt vond ik niet steeds bijval. Maar belangrijker dan het aanwijzen van meningsverschillen is, dat ik kan vaststellen dat wij steeds onze beraadslagingen eerlijk en objectief, wetenschappelijk in de ware zin van het woord, konden voeren. Voor U is dit geen nieuws, maar bij een gelegenheid als deze mag het wel eens gezegd worden.

Een apart woord gaarne tot dat kleine groepje departementale juristen dat in de wandeling wel eens de B. W.-club wordt genoemd. Ik heb slechts korte tijd aan Uw werkzaamheden deelgenomen, maar toch lang genoeg om te ervaren met welk een enthousiasme Gij de Minister van Justitie terzijde staat; terecht is dan ook meermalen in onze volksvertegenwoordiging Uw naamloze aktiviteit geroemd. Weest ervan overtuigd dat ik met genoegen aan onze samenwerking terugdenk en de verdere lotgevallen van het ontwerp-MEIJERS aandachtig zal blijven volgen.

Dames en Heren Studenten,

Een gedachtenwisseling over de juiste wijze van doceren kan boeiend zijn, veel interessanter is het de docent aan het werk te zien. Dan kan blijken dat een zelfde wetenschap op zeer verschillende manieren kan worden benaderd en bestudeerd. Hoewel ik zelf wel enige voorlopige voorstellingen daarover heb, ben ik zeker niet van plan mij hierop vast te leggen. Anders gezegd: ik zal er naar streven mijn onderricht zodanig te geven dat alle in het geding zijnde belangen zoveel mogelijk tot hun recht komen.

Bij een gelegenheid als deze pleegt ook wel te worden gesproken over het persoonlijk contact tussen hoogleraren en studenten. Ik zal op dit gebruik geen inbreuk maken. Ik meen echter meer te kunnen geven dan de simpele verzekering dat dit contact mij aangenaam zal zijn. De bescheidenheid die mij bij het aanvaarden van dit ambt als hoogleraar past, durf ik te laten varen als ik over het contact buiten de collegezaal spreek. Mijn eigen studententijd in Leiden, waaraan ik kostelijke herinneringen bewaar, ligt nog niet zover achter mij, zodat ik er van overtuigd ben dat we op dit terrein elkaar wel zullen vinden.

Ik heb gezegd.

¹ Zitting 1956—1957—3884, nr. 10, p. 1 en 2 alsmede *Handelingen*, Zitting 1956—1957, p. 2568/9.

² In chronologische volgorde: VAN DIJK, VAN RIJCKEVORSEL, MEULINK en Mej. ZEELLENBERG, resp. p. 2499, 2548, 2550 en 2562 van de *Handelingen*. Zie ook C. H. F. POLAK, *N. J. B.* 1956., p. 183—187.

³ Zitting 1934—1935—403, nr. 3, *Algemeene beschouwingen*, punt 5.

⁴ Zitting 1935—1936—77, nr. 2, p. 14. DE GROOTH, *Het Pachtrecht, Commentaar op de nieuwe Pachtwet*, 1937, p. 41/2 bestrijdt het standpunt van de Regering.

⁵ *Wijzigingen en aanvullingen van het burgerlijk wetboek na 1838, Gedenkboek B. W.*, p. 33 e.v.; zie speciaal p. 41, 42, 43, 44.

⁶ De opdracht werd verleend bij K. B. van 25 april 1947, nr. 2.

⁷ Opgenomen in *W. P. N. R.* 4041/2.

⁸ Zitting 1952—1953—2846, nos. 1—32 en Zitting 1953—1954—2846, nr. 33; hierna te citeren als: vrgpt., nr. . . . De Tweede Kamer heeft aan deze behandeling gedurende het zittingsjaar 1952—1953 12 vergaderingen (opgenomen in de *Handelingen*, p. 2636—2772 en p. 2865—2940 en hierna te citeren als: vrgpt., p. . .) besteed en in het zittingsjaar 1953—1954 1 vergadering.

⁹ Zie verder vooral het krachtige betoog tegen GERBRANDY (vrgpt., p. 2918). Voorts vrgpt., nr. 2, p. 3 linkerkolom, nr. 10, p. 3 rechterkolom en nr. 12, p. 1 en 2 alsmede de Toelichting op het Ontwerp voor een nieuw Burgerlijk Wetboek, p. 9—11.

¹⁰ Zie noot 21.

¹¹ Zie noot 17.

¹² Vrgpt., nr. 12, p. 2.

¹³ Vrgpt., p. 2670/1.

¹⁴ J. DRION als Commissaris in de Tweede Kamer (*Hand.*, Zitting 1956—1957, p. 2688) en Minister SAMKALDEN bij zijn begrotingsdebuut in de Tweede Kamer (*Hand.* 1956—1957, p. 2303); verg. ook noot 25. In mijn bijdrage „*Rechtswetenschap*” tot *Scientia, Handboek voor Wetenschap, Kunst en Godsdiens*, 1957 (deel II) heb ik mij reeds van harte aangesloten bij dit streven van MEIJERS (p. 302).

¹⁵ Aldus Minister SAMKALDEN ter gelegenheid van het mondeling overleg met de Commissie van Voorbereiding (Zitting 1956—1957—3884, nr. 10, p. 1).

¹⁶ Naar voren gebracht bij het in noot 15 vermelde overleg.

¹⁷ BODENHAUSEN tekende in *W. P. N. R.* 4289 verzet aan tegen opnemng van de industriële eigendom — in de nieuwe terminologie: *rechten op voortbrengselen van de geest* — in het nieuwe *Burgerlijk Wetboek*. Bij de behandeling van de vraagpunten heeft de afgevaardigde GERBRANDY zich in gelijke zin uitgesproken (vrgpt., p. 2915; daartegen MEIJERS, vrgpt., p. 2918).

¹⁸ Minister DONKER en MEIJERS wijzen in de Tweede Kamer uitdrukkelijk op deze afweging (vrgpt., p. 2665 en p. 2670).

¹⁹ Zie vrgpt., nr. 12 (p. 2 rechterkolom) en p. 2665.

²⁰ P. 2562 van de in noot 1 genoemde *Handelingen*.

²¹ Behalve door LICHTENAUER — zie hierna noot 24 — is dit particularisme verdedigd door KISCH, *Rechtsvergelijking en Handelsrecht*, 1935 en J. WIARDA in *W. P. N. R.* 4287.

²² Aldus de Kamerleden Mej. ZEELLENBERG, Jkvt. WTEWAALL VAN STOETWEGEN en OUD (vrgpt., p. 2637, 2655 en 2642); voorts BREGSTEIN, MEIJERS en de poging tot hercodificatie in Nederland, *Rechtskundig Weekblad*, 20e jaarg., nr. 2, p. 21. Ook in Frankrijk is besloten het handelsrecht in de nieuwe *Code civil* op te nemen; verg. *Avant-Projet de Code Civil, présenté à Monsieur Le Garde des Sceaux Ministre de la Justice par la Commission de réforme du Code civil, première partie*, p. 22. In 1953 hebben juristen van verschillende landen (waaronder voor Nederland MEIJERS) over dit onderwerp gerapporteerd. Ondanks de meningsverschillen kon geconstateerd worden dat er een tendentie naar „unification” te bespeuren viel; zie de uitgave *„L'unification interne du droit privé, Paris 6—10 octobre 1953. Colloques internationaux du centre national de la recherche scientifique, Sciences Humaines VI, 1954.*

²³ Bij de behandeling van de vraagpunten meermalen. Zie b.v. nr. 10, p. 3 rechterkolom en nr. 12, p. 1 en 2. Voorts in zijn Toelichting op het Ontwerp, p. 9 en 10.

²⁴ *Burgerlijk en Handelsrecht, Rechtskundige Opstellen*, aangeboden aan Prof. Mr. E. M. MEIJERS (1935), p. 337—365; *Geschiedenis van de wetenschap van het handelsrecht in Nederland tot 1809, deel V, afl. 1 van de Geschiedenis der Nederlandsche Rechtswetenschap*, 1956.

²⁵ *Hand.* Zitting 1956—1957, p. 2193—2196; het antwoord van Minister SAMKALDEN is te vinden op p. 2220. Zie ook reeds V.V. en M.v.A. (resp. nr. 88 en 88a).

²⁶ T. a. p., p. 2196.

²⁷ T. a. p., p. 2195.

²⁸ Uit de vele literatuur moet ik een greep doen. Zie o.a. WALINE, *Droit administratif*, 1957 (*Chapitre premier: Justification et raison d'être d'un droit administratif autonome*, p. 1—17); ADRIANI-VAN HOORN, *Het belastingrecht. Zijn grondslagen en ontwikkeling*, tweede deel, 1954, p. 16—74; J. J. M. VAN DER VEN, *De eenheid van het arbeidsrecht*, inaug. rede, Nijmegen, 1947; *Sociaal-Economische Wetgeving*, eerste jaargang, eerste nummer.

²⁹ SCHOLTEN, *Algemeen Deel*, 1934, p. 34—42 heeft duidelijk gemaakt dat van een scheiding, geldend voor alle tijden en alle plaatsen, geen sprake is.

³⁰ Zie o.a. G. JELLINEK, *Allgemeine Staatslehre*, 1922, p. 383, noot 2. Voor het strafrecht verwijs ik naar W. F. C. VAN HATTUM, *Hand- en Leerboek van het Nederlandse Strafrecht*, deel I, p. 6 en 7.

³¹ Zie de in noot 24 vermelde beschouwingen van LICHTENAUER.

³² Hier wijst PITLO op in zijn aankondiging van de vergadering van het derde internationale congres van het Latijnse notariaat, waar behandeld is het onderwerp „*Droit notarial comme branche particulière du droit*” (*W. P. N. R.* 4342).

³³ Uitgangspunt voor dergelijke beschouwingen is veelal het magistrale artikel van LEVENBACH in het *Gedenkhboek B. W.* (1938), „*Het B. W. en de maatschappelijke verhoudingen van 1838 tot heden*”, p. 129—168.

³⁴ C. H. F. POLAK, inaug. rede 1947. Zie ook de rede van BERKHUIS, *Contract en contractsvrijheid*, 1953.

³⁵ *Behartiging van collectieve belangen in de agrarische wetgeving*, inaug. rede 1952. In dit verband zij ook gewezen op de inaug. rede van CERUTTI, *Bedrijfsorganisatie en Landbouwwetgeving*, 1956.

³⁶ J. VALKHOFF, *Een eeuw rechtsontwikkeling*, 1949, hoofdstuk I, p. 17—64: „*De witholling van de eigendom*”.

³⁷ Aan de in noot 34 vermelde rede van BERKHUIS ontleen ik het volgende: „Aan alle kanten ziet men nieuwe menselijke contacten ontstaan, die leiden tot rechtsbetrekkingen, waarop de bestaande rechtsregels slechts met de grootste moeite

kunnen worden toegepast. Wel trachten de juristen met hun neiging tot conservatisme zich vast te klemmen aan de begrippen, die de rechtswetenschap in een werk van eeuwen heeft opgebouwd. Maar zij slagen er dikwijls niet meer in de verschijnselen van het positieve recht met behulp van de overgeërfde begrippen te ordenen" (p. 3).

³⁸ Hoeveel moeite heeft het niet gekost de vooral als gevolg van de uitvinding van telegraaf en telefoon ontstane problematiek „wil of vertrouwen?" op te lossen! Zie P. A. J. LOSECAAT VERMEER, *Wil en verklaring bij overeenkomsten*, diss. Leiden, 1913.

³⁹ A. VAN OVEN, *Aere Perennius. Over de onvergankelijkheid van het privaatrecht*, inaug. rede, Leiden, 1956, o.a. p. 24.

⁴⁰ Voor het belastingrecht wijst ADRIANI in zijn in noot 28 vermelde werk daar op (p. 72).

⁴¹ Voor wat het administratief recht betreft, zij gewezen op HUART's bekende artikel over „*Misbruik van burgerlijk recht door de administratie*", opgenomen in *Verspreide Geschriften*, 1949, waarin we op p. 20 lezen: „De denkfout ligt hier, dunkt mij, voor het grijpen. Uit den omvang, dien het administratief recht gaandeweg gekregen heeft, leidt men een wijziging van zijn rechtskarakter af". De redactie van het tijdschrift *Sociaal Economische Wetgeving* constateert in het eerste nummer, dat geen deugdelijk fundament voor een zelfstandig economisch recht met eigen normen te vinden is (1952/3, p. 5).

⁴² Zie o.a. de preadviezen over Specialisatie van C. CROON en J. G. NYSINGH in *Advocatenblad* 1953, p. 199—240; voor België zie WILLY CALEWAERT, *Specialisatie bij de balie, Rechtskundig Weekblad*, 17e jaarg., nr. 13, p. 601—606.

⁴³ Verg. o.a. *Nederlands Bestuursrecht*, deel I, 1953.

⁴⁴ Verg. o.a. *Het belastingrecht. Zijn grondslagen en ontwikkeling*, 3 dln.

⁴⁵ Verg. o.a. *Arbeidsrecht*, 1951, waarin vele van zijn artikelen zijn opgenomen.

⁴⁶ *De handhaving der sociaal-economische wetgeving. Rechtsvergelijking met Zwitserland en Amerika*, diss. Groningen, 1949. Voorts vele artikelen in S. E. W.

⁴⁷ Wet van 31 mei 1956, *Stb.* 327.

⁴⁸ Verg. mijn commentaar op de *Wet op Stichtingen*, 1956, p. 17 en 151.

⁴⁹ Zie voor de samenstelling de *Staatscourant* van 1 mei 1956, nr. 84; ook opgenomen in *W. P. N. R.* 4445.

⁵⁰ *Zitting* 1953—1954—3463, nr. 3, punt 13.

⁵¹ O.a. artt. 9, 12, 13 en 15.

⁵² Ik denk b.v. aan de rechtspraak in kort geding, die meermalen in zaken met een sterk politieke inslag aan kritiek heeft bloot gestaan. Zie de polemiek tussen KRANENBURG en FEITH over de zgn. Ambon-zaken, vermeld en besproken door ZONDERLAND, *Het kort geding tegen de overheid*, diss. Leiden, 1954, p. 44.

⁵³ Over deze zgn. wet der spaarzaamheid o.a. SCHOLTEN, *Algemeen Deel*, p. 67. Op de „multiplicité et la diversification infinie de ces statuts spéciaux" wijst ook PAUL ROUBIER, *Théorie générale du droit*, 1946, p. 262.

⁵⁴ Anders Pres. Landr. Menado 14 juli 1932, *Ind. T. v.h. R.* 137, p. 326; onder erf in de zin van dit artikel is slechts te verstaan een stuk grond, dat door aard en omvang geschikt is een aanhorigheid van een woning uit te maken.

⁵⁵ Jurisprudentie van lagere rechters: Hof 's-Gravenhage 30 december 1912, *N. J.* 1913, p. 230; Rb. Rotterdam 23 maart 1916, *N. J.* 1917, p. 716; Rb. 's-Hertogenbosch 28 oktober 1921, *N. J.* 1922, p. 1102; Hof Leeuwarden 25 juni 1924, *N. J.* 1925, p. 305; Rb. Maastricht 11 oktober 1934, *N. J.* 1935, p. 263. De toelichting ad art. 5.6.1 van het ontwerp-MEIJERS vermeldt dat dienend en heersend erf niet steeds een stuk grond, maar ook een opstal zonder de grond kunnen zijn.

⁵⁶ Zie mijn proefschrift „*Theorie en praktijk der rechtsvinding*", Leiden, 1953, speciaal p. 20.

⁵⁷ Zie de jurisprudentie op art. 2 R.O. T. a. v. de pacht is herhaaldelijk geschil gerezen over de competentie van de pachtkamer van het kantongerecht en die van de rechtbank; verg. de jurisprudentie op art. 63 *Pachtbesluit*, die in de artt. 128 en 129 van de *Pachtwet* voor een deel is neergelegd.

⁵⁸ Respectievelijk 13 oktober 1952, *De Pacht*, nr. 1454 en 11 maart 1955, *N. J.* 1955, nos. 546 en 548. Over deze controversse schreef SAMKALDEN in *De Pacht* 1956, p. 34—38, die op nog twee andere verschilpunten wijst. Onder vigeur van de *Pachtwet*, die in art. 11 de pachtkamer met de vastlegging belast, zullen zich op dit punt geen moeilijkheden meer voordoen.

⁵⁹ Het arrest van de H. R. van 7 februari 1940, *N. J.* 1940, nr. 180 en de jurisprudentie van de Centrale Raad van Beroep zijn besproken door J. J. M. VAN DER VEN in de *Naamlooze Vennootschap*, Jaarg. 19, nr. 3, p. 65—68.

⁶⁰ Zie laatstelijk het *Verslag* in *Advocatenblad* 1957, p. 325—334 (met literatuur-opgave) en C. J. DE HAAN, *N. J. B.* 1958, p. 81 e.v.

⁶¹ De rede is opgenomen in *W. P. N. R.* 4321 en *N. J. B.* 1953, p. 866—876.

⁶² A. F. VISSER VAN IJZENDOORN in zijn toespraak als Deken tot de Nederl. Orde van Advocaten in haar eerste algemene vergadering van 25 sept. 1953 (*Advocatenblad* 1953, p. 299—303).

⁶³ Jaargang 1953, p. 937—945.

⁶⁴ Art. 4 par. 4 van het Academisch Statuut bepaalt dat het kandidaatsexamen (o.a.) omvat: „Inleiding tot de rechtswetenschap”.

⁶⁵ L. J. VAN APELDOORN, *Inleiding tot de studie van het Nederlands recht*, 1955.

⁶⁶ W. ZEVENBERGEN, *Formele encyclopaedie der rechtswetenschap, als Inleiding tot de rechtswetenschap*, 1925 en W. VAN DER VLUGT, *Algemeene inleiding tot de rechtsgeleerdheid*, 1925.

⁶⁷ J. VAN KAN, *Inleiding tot de rechtswetenschap*, bewerkt door J. H. BEEKHUIS, 1956.

⁶⁸ Zie J. WIARDA, *Het Publiekrecht, inzonderheid het administratiefrecht, in de privaatrechtelijke studierichting*, opgenomen in de aan Prof. Mr. Dr. C. W. VAN DER POT in 1950 aangeboden *Publiekrechtelijke Opstellen*. Ik wil het volgende met instemming citeren: „... herhaaldelijk is opgevallen, dat verschillende vraagstukken van administratiefrecht en van privaatrecht dicht bij elkaar liggen — althans den schijn wekken zulks te doen — dan in de literatuur tot dusverre uitgewerkt is. Als voorbeeld noemen wij slechts het, ook in het privaatrecht nog niet tot oplossing gekomen, nulliteiten-vraagstuk, waarin, naast punten van verschil, toch ook opmerkelijke punten van overeenstemming zijn aan te wijzen. Wij wagen de veronderstelling, dat de wetenschappelijke beoefening van het administratieve recht door civilisten, en van het privaatrecht door hen, die zich in hoofdzaak op het terrein van het publiekrecht bewegen, wederzijds bevruchtend zou kunnen werken, en tot een eenheid van begrip en een onderlinge waardering zou kunnen leiden, welke thans veelal wordt gemist, en ook als gemis worden gevoeld” (p. 367).

⁶⁹ Verg. BEEKHUIS in zijn preadvies over de conversie, *Handelingen der Nederlandse Juristen-Vereeniging* 1954, p. 217.

⁷⁰ KAMPHUISEN wijst in zijn bijdrage in *Korte Geschiedenis der Nederlandsche Rechtswetenschap* 1933—1943, p. 7 op dit, voor alle onderdelen van het recht geldende, leerstuk en vermeldt tevens de wetsontduiking en de rechtsverwerking.

⁷¹ Men vergelijk mijn noot bij H. R. 31 december 1954, *N. J.* 1955, nr. 84 in *S. E. W.* 1955, p. 57.

⁷² De gevaren van deze incidentele wetgeving worden door MEIJERS in zijn in noot 5 vermeld artikel geschetst (p. 54 e.v.).

⁷³ Die afwijkingen zijn er nu legio. Ik noem slechts art. 34 *Pachtwet* tegenover art. 1612 *B. W.* en art. 56 *Pachtwet* tegenover art. 1302 *B. W.* Deze en andere verschillen vallen weg bij opneming van de pacht in het nieuwe *B. W.*

⁷⁴ *Problemen van administratiefrecht*, inaug. rede, 1952, p. 18 e.v.

⁷⁵ In zijn rede uitgesproken als voorzitter van de *Nederlandse Juristen Vereniging* in 1957, opgenomen o.a. in *N. J. B.* 1957, p. 565—572.

⁷⁶ T. a. p. p. 568; met instemming geciteerd door het lid van het College van Beroep voor het bedrijfsleven J. PETERS in de *Naamlooze Vennootschap*, Jaarg. 35, nummer 6, p. 93.

⁷⁷ Zie het rapport van een commissie van Kantonrechters over de vraag of medewerking van leken aan procedures over arbeidsovereenkomsten al dan niet aanbeveling verdient, opgenomen in *Sociaal Maandblad Arbeid* 1957, p. 73—82 en TH. VAN DER HEIJDEN in de *Rechtshkundige Adviseur* van november 1956, p. 1—10 en juli/augustus 1957, p. 23—33.

⁷⁸ Zie noot 76.

⁷⁹ Zitting 1956—1957—4762.

⁸⁰ *S. E. W.* 1957, p. 354—356.

⁸¹ Zitting 1954—1955—3859, nr. 3.

⁸² Ik wijs op de beschouwingen van VROOM en ABMA in *W. P. N. R.* 4030 en 4043 alsmede op de preadviezen van de *Broederschap der Candidaat-Notarissen* van 1949 (preadviseurs VOORS en VROOM, speciaal p. 68 en 101—103).